

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

MATERIAŁY SZKOLENIOWE

opracowane na potrzeby projektu

„Nauczyciel doskonały (ND) – jakość podstawą sukcesu”

Projekt współfinansowany ze środków Unii Europejskiej, w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki, Priorytet III „Wysoka jakość systemu oświaty”, Działanie 3.3 „Poprawa jakości kształcenia”, Poddziałanie 3.3.2 „Efektywny system kształcenia i doskonalenia nauczycieli”

Tytuł szkolenia:

„UCZEŃ DEFAWORYZOWANY”

Opracowanie:

dr Beata Maria Nowak

Warszawa 2012

Spis treści

I. GENEZA DEFAWORYZACJI	2
II. BEZROBOCIE DROGĄ DO WYKLUCZENIA SPOŁECZNEGO.....	3
III. WPŁYW PRZEKAZU DEFAFORYZUJĄCEGO NA STRUKTURY POCZUCIA WŁASNEJ WARTOŚCI.....	6
IV. UCZNIOWIE Z ADHD ORAZ ZAHAMOWANI PSYCHORUCHOWO WYZWANIEM DLA RODZICÓW I NAUCZYCIELI	10
V. DEFAFORYZACJA DZIECKA O NISKIM POZIOMIE KOMPETENCJI KOMUNIKACYJNYCH W ŚRODOWISKU SZKOLNYM	16
VI. SPOŁECZNA DEFAWORYZACJA OTYŁOŚCI	21
VII. PROBLEM AGRESJI I PRZEMOCY W KONTEKŚCIE DEFAWORYZACJI SPOŁECZNEJ.....	23
VIII. NIEPEŁNOSPRAWNOŚĆ JAKO PROBLEM WYKLUCZENIA	30
IX. DZIAŁANIA PRAKTYCZNE – TUTORING, SURVIVAL.....	37

I. GENEZA DEFAWORYZACJI

Pojęcie wykluczenia społecznego wiąże się na poziomie językowym z wieloma innymi o podobnym znaczeniu.

Do XXI wieku w polskim piśmiennictwie naukowym i pozanaukowym częściej używano określeń pochodzących od słowa „margins”, np. **marginalizacja, marginalność, marginesowość, marginalny**.

Później pojawiły się określenia takie jak: **zbiorowości zmarginalizowane, zbiorowości defaworyzowane, zbiorowości peryferyjne**.

Cechy osób ze zbiorowości zmarginalizowanych

- * **ograniczona podmiotowość** (ich wpływ na instytucje, od których zależy poziom i jakość ich życia jest ograniczony lub w ogóle takiego wpływu nie mają);
- * **mniej praw, ale i mniej obowiązków** niż ludzie z grup dominujących;
- * **mniejsza wolność** niż członkowie należący do grup dominujących (rozmaite służby zajmują się kontrolą i nadzorem nad tymi, którzy wydają się potencjalnym zagrożeniem dla wartości zawartych w kulturze grup dominujących).
- * **mniejsze możliwości finansowe**,
- * **ograniczona swoboda działania** ze względu na mniej praw (warunkami otrzymania świadczeń czyni się brak aktywności - np. brak zatrudnienia, brak dochodów, brak kwalifikacji, brak wiedzy, brak zaradności itp.),
- * **zwiększona podatność na skutki negatywnych wydarzeń**, które dla grup dominujących nie są żadnym zagrożeniem,
- * **podleganie mechanizmom marginalizacji**: społecznemu naznaczaniu, piętnowaniu i stygmatyzacji.

Wykluczenie społeczne to dynamiczny proces składający się z różnych stadiów i faz:

(podejście przedstawione w publikacji wyników ewaluacji programu Unii Europejskiej Poverty 3)

- **jest często spowodowany brakiem zasobów** (wskaźniki pieniężne i psychospołeczne);
- **prowadzi do sytuacji wielowymiarowej deprivacji** o różnych stopniach natężenia;
- **jest procesem wielowymiarowym**;
- **charakteryzuje się deficytami uczestnictwa** (o różnym stopniu natężenia) w głównym nurcie społeczeństwa i dostępu do zasadniczych systemów społecznych (rynek pracy, zabezpieczenie społeczne, edukacja, opieka medyczna);
- **może oznaczać zerwanie więzi z rodziną i ze społeczeństwem**;
- **może powodować utratę poczucia tożsamości i celu w życiu**;
- **wiąże się z pozbawieniem lub nierealizowaniem uprawnień socjalnych**;
- **zawiera czynniki utrwalające**, które sprawiają, że dominuje w cyklu życia i może być przekazywany międzypokoleniowo.

II. BEZROBOCIE DROGĄ DO WYKLUCZENIA SPOŁECZNEGO

W obszarze bezrobocia grupy defaworyzowane to inaczej grupy wykluczone, będące w trudnej sytuacji na rynku pracy.

Są to grupy osób związanych z tzw. „wtórnym” (drugorzędnym, pobocznym) rynkiem pracy, gdzie:

- fluktuacja zatrudnienia jest bardzo wysoka,
- warunki pracy (wynagrodzenie, podnoszenie kwalifikacji itd.) zdecydowanie gorsze,
- okresy bezrobocia częstsze (wielokrotne bezrobocie) i/lub dłużej trwające.

Grupy defaworyzowane na rynku pracy

Z prowadzonych badań społecznych wynika, że najczęściej do grup defaworyzowanych zaliczyć możemy osoby:

- bezrobotne;
- osoby niepełnosprawne;
- kobiety, w tym przede wszystkim kobiety powracające na rynek pracy po urodzeniu dziecka;
- słabo wykształcone (wykształcenie niepełne podstawowe bądź tylko podstawowe wiąże się często z niewielkimi dochodami oraz ograniczeniem dostępności do licznych usług i towarów);
- o niskich kwalifikacjach zawodowych (narażone na utratę pracy albo niekorzystne warunki pracy);
- zamieszkałe na obszarach wiejskich (gdzie bez środków finansowych trudno zdobyć wyższe wykształcenie);
- bezdomne;
- młodzież;
- opuszczające zakłady karne;
- uzależnione od alkoholu, narkotyków itp.;
- odmiennych wyznań, koloru skóry itp., w tym uchodźcy mający problemy z integracją;
- osoby powyżej 50 roku życia.

Konsekwencje braku pracy

- Bezrobocie jest zjawiskiem polegającym na tym, że część osób zdolnych do pracy oraz gotowych do tego, by ją podjąć nie znajduje możliwości zatrudnienia.
- Podstawową rolą, jaką odgrywa praca zawodowa, jest zapewnienie środków finansowych, niezbędnych do realizowania różnorodnych potrzeb.

Istnieją jednak również pozamaterialne funkcje pracy zawodowej:

- ✓ **skłanianie do podejmowania pozaindywidualnych celów** i uczestniczeniu w realizacji celów grupowych i ogólnospołecznych;
- ✓ **rozszerzanie społecznych doświadczeń i kontaktów** poza krąg rodzinny i sąsiedzki;
- ✓ **strukturalizacja czasu**; dzięki posiadaniu pracy życie jest uporządkowane i przewidywalne,
- ✓ **skłanianie do aktywności**, szczególnie tej, która ma związek z rzeczywistością oraz przekłada się na konkretne korzyści;
- ✓ **określanie tożsamości i statusu społecznego** jednostki.

Utrata pracy wiąże się z ograniczeniem tych funkcji i dotyka jednostkę zarówno na poziomie ekonomicznym, jak i psychicznym.

Konsekwencje bezrobocia wiążą się z kilkoma aspektami:

- ❖ ekonomicznym;
  - ❖ rodzinnym;
  - ❖ psychologicznym.
- Konsekwencje pozostawania bez pracy utrudniają podejmowanie i realizację działań związanych z poszukiwaniem pracy.
  - Osoba bezrobotna staje się coraz mniej atrakcyjna dla potencjalnego pracodawcy, co w konsekwencji doprowadza do wydłużenia okresu bezrobocia i czyni podjęcie pracy jeszcze trudniejszym.

Trudności w znalezieniu zatrudnienia wynikają najczęściej z:

- niskiego poczucia własnej wartości,
- braku lub nieodpowiednich kwalifikacji,
- braku umiejętności radzenia sobie w sytuacjach trudnych,
- niewystarczającego poziomu wykształcenia,
- lenistwa i wygodnictwa,
- wpływu patologicznego środowiska,
- pracy „na czarno”.

Skuteczność działań z zakresu reintegracji społecznej i zawodowej warunkowana jest rzetelnością diagnozy obejmującej:

- środowisko rodzinne (partner, dzieci),
- poziom i rodzaj wykształcenia,
- doświadczenie na rynku pracy,
- kwalifikacje zawodowe,
- systemy wartości,
- predyspozycje osobowościowe.

Najważniejsze obszary, które powinny być uwzględnione w pracy z osobami mającymi trudności z adaptacją na rynku pracy.

➤ **Psychoedukacja:**

- kształtowanie umiejętności efektywnej komunikacji,
- nauka twórczego rozwiązywania problemów,
- rozwój umiejętności i nauka radzenia sobie ze stresem,
- budowanie i rozwijanie motywacji,
- wyznaczanie celów życiowych i sposobów ich realizacji,
- określanie potrzeb życiowych oraz ocena ich ważności.

➤ **Aktywizacja zawodowa:**

- diagnoza i ocena predyspozycji zawodowych,
- przedstawienie metod poszukiwania pracy,
- kształtowanie umiejętności:
  - przygotowywania własnych dokumentów aplikacyjnych,
  - przygotowania do rozmowy kwalifikacyjnej,
  - pozytywnej autoprezentacji.

➤ **Rozwój umiejętności społecznych:**

- zachęcanie do prowadzenia zdrowego stylu życia,
- rozbudzanie potrzeb kulturalnych,
- nauka aktywnego i konstruktywnego spędzania czasu wolnego,
- wskazówki dotyczące umiejętności korzystania ze wsparcia instytucjonalnego.

➤ **Kursy podnoszące umiejętności i kwalifikacje zawodowe:**

- kursy zawodowe,
- językowe,
- obsługi komputera i Internetu.

➤ **Praca indywidualna:**

- opracowywanie indywidualnego programu działania,
- indywidualne konsultacje z doradcą zawodowym,
- indywidualne konsultacje z psychologiem.

➤ **Uczestnictwo w grupach wsparcia:**

- wsparcie emocjonalne,
- wymiana doświadczeń,
- kształtowanie pozytywnych relacji społecznych.

III. WPŁYW PRZEKAZU DEFAFORYZUJĄCEGO NA STRUKTURY POCZUCIA WŁASNEJ WARTOŚCI

Poczucie własnej wartości jest to realistyczna, pochlebna opinia o sobie samym.

- To, iż jest ona realistyczna, oznacza, że jest trafna i uczciwa.
- To, że jest pochlebna, oznacza pozytywne uczucia i sympatię względem samego siebie.

POCZUCIE WŁASNEJ WARTOŚCI

Zasadniczo **poczucie własnej wartości** jest czymś stabilnym, lecz **może wahać się nawet z dnia na dzień, zgodnie ze schematami myślowymi**, na które mogą wpływać takie czynniki, jak:

- zdrowie fizyczne,
- zmiany chemiczne w organizmie,
- wygląd i relacje interpersonalne.

Poczucie własnej wartości

znajduje się dokładnie pomiędzy *autodestrukcyjnym wstydem* a *autodestrukcyjną dumą*.

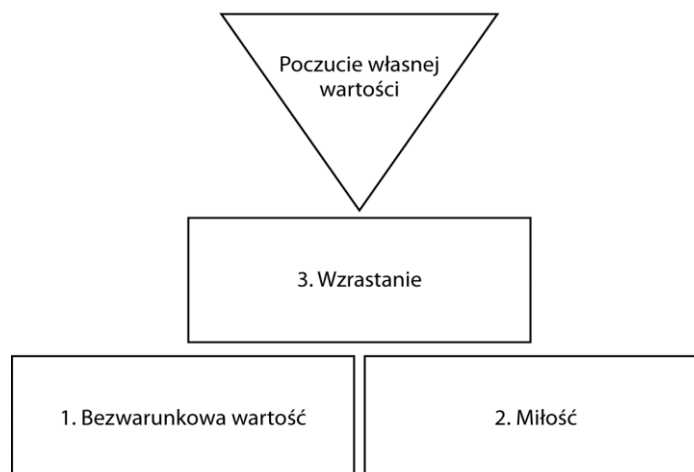

Osoby odczuwające autodestrukcyjną dumę usiłują być kimś więcej niż inni ludzie.

- Są aroganccy i narcystyczni, co znaczy, że mają się za osoby lepsze i ważniejsze od innych.
- Autodestrukcyjna duma często bierze się z braku pewności siebie.

Jak budować poczucie własnej wartości ?

Podstawy poczucia własnej wartości

Źródło: Glenn R. Schiraldi, Jak zwiększyć poczucie własnej wartości? Trening, Wyd. Helion, Gliwice 2007., s. 51

Wszystkie trzy czynniki są kluczowe dla budowania poczucia własnej wartości, jednak istotna jest także ich kolejność.

- Poczucie własnej wartości opiera się najpierw na wartości, następnie na miłości, a potem na wzrastaniu.
- „**Wzrastanie**” (lub „stawanie się”) odnosi się do poruszania się w pożądanym kierunku.
- Wielu ludzi doznaje frustracji, ponieważ starają się rozpocząć cały proces od wzrostu, zaniedbując dwa pierwsze ważne czynniki: **bezwarunkową wartość i miłość**.
- Procesu tego jednak nie da się skrócić.

Poczucie własnej wartości ma decydujące znaczenie dla psychicznego przetrwania człowieka.

Stanowi jego emocjonalny warunek konieczny.

M. McKay i P. Fanning

- **Poczucie własnej wartości (samouznanie)** stanowi podstawową ludzką potrzebę.
- **Poczucie własnej wartości to poczucie pewności**, że potrafimy myśleć, umiemy stawiać czoło podstawowym życiowym wyzwaniom oraz przekonanie, że mamy prawo do szczęścia i powodzenia; że jesteśmy wartościowi oraz zasługujemy na zaspokojenie swoich potrzeb, pragnień.

Koncepcja poczucia własnej wartości w modelu Nathaniela Brandena opiera się na następujących filarach:

- 1) **Świadome życie** - aktywne poszukiwanie wiedzy na temat świata i siebie.
- 2) **Samoakceptacja** - akceptowanie wszystkich aspektów siebie jako punkt wyjścia do zmiany i rozwoju.
- 3) **Odpowiedzialność** za szukanie rozwiązań najtrudniejszych nawet problemów i świadome podejmowanie wszystkich swoich decyzji
- 4) **Asertywność** - umiejętność odpowiedniego do sytuacji wyrażania swoich potrzeb, pragnień, wartości i przekonań.
- 5) **Celowość** - życie z planem, poczuciem misji oraz odpowiedzialność za realizację swoich marzeń i celów.
- 6) **Prawość** - życie w zgodzie ze starannie i świadomie opracowanym systemem wartości oraz uczciwość na każdym kroku.

Branden dodał jeszcze **“siódmy filar”**: **miłość do życia** – poczucie zadowolenia z faktu, że dane mi jest żyć, rozwiązywać problemy, stawiać czoło wyzwaniom, decydować, działać i ponosić konsekwencje swoich decyzji.

Uczniowie mający niską samoocenę są:

- niezdolni do traktowania siebie samych jako akceptowanych i znaczących członków społeczności,
- borykają się z poczuciem nieadekwatności, beznadziejności,
- nie doceniają własnych możliwości,
- nie doceniają opinii, jakie na ich temat wydają inni.

Uczniowie o wysokiej samoocenie:

- **żyją w zgodzie z samymi sobą**, realistycznie, a zarazem pozytywnie postrzegają samych siebie i swoje możliwości,
- **stawiają sobie wyższe i bardziej realistyczne cele**, nie przeraża ich perspektywa porażki,
- **są skłonni** do podejmowania ryzykownych prób i wyzwań, nawiązywania współpracy i wyrażania uczuć,
- **adekwatnie reagują** na krytykę lub niepowodzenie,
- **uczą się na błędach**, ale nie obniża to ich poczucia wartości.

Uczniowie o bardzo niskiej samoocenie:

- **są wyizolowani, wycofani**, obawiają się brać w czymkolwiek udział,
- **nadmiernie reagują na krytykę**, osiągają na ogół wyniki poniżej swoich możliwości,
- **wydają się niezdolni do koncentracji na zadaniu**, gdyż zajmują się głównie problemami, jakie mają sami ze sobą,
- **porażki postrzegają jako jeszcze jeden cios** w ich poczucie własnej wartości,
- **mają tendencje do asekuractwa** i stawiania sobie zaniżonych celów,
- **boją się niepowodzenia i krytyki**, ale też nie potrafią przyjmować komunikatów i ocen pozytywnych, gdyż są one sprzeczne z negatywną opinią o samych sobie, jaką już w sobie ukształtowali.

Przyczyną różnic w samoocenie uczniów są ich relacje z rodzicami.

- Dzieci przyjmują i uwewnętrzniają taki wizerunek siebie, jaki na ogół nieświadomie przekazują im rodzice.
- **Wysoka samoocena dziecka** wynika z tego, że jest ono akceptowane, traktowane w domu rodzinnym jako osoba ważna, interesująca, z której potrzebami i opiniami się liczą.
- Rodzice takich dzieci cenią wyższe i bardziej trwałe standardy, a ich metody dyscyplinowania są bardziej stałe.
- Rodzice wiedzą dużo o swoich dzieciach (znają ich zainteresowania, imiona przyjaciół, sposób spędzania czasu wolnego), okazują im dużo miłości i dają im poczucie znaczenia.
- **W domach uczniów o niskiej samoocenie** dyscyplina nie jest utrzymywana w sposób stabilny.

- Rodzice oscylują między nadmierną surowością a nadmierną pobłażliwością - w konsekwencji dzieci nie są pewne, czego się od nich wymaga.
- Rodzice niewiele wiedzą o swoich dzieciach.
- Dzieci często dostają rozmaite sygnały, że są dla rodziców nieważne.

Nauczyciel może zwiększyć samoocenę ucznia

Apel do nauczyciela	
pochwal mnie	doceniaj, zauważaj drobiazgi
nie oceniał mnie publicznie	wzmacniaj, zachęcaj, wspieraj
mów życzliwie, spokojnie	nie zaniżaj wymagań
oceniaj zaangażowanie, wysiłek, rezultat	dostrzegaj, na co mnie stać
weź pod uwagę moje możliwości!	nie ciesz się z moich niepowodzeń
daj szansę poprawy, proponuj pomoc	weź pod uwagę moje deficyty
oceniaj moją pracę, a nie mnie	oceniaj różne aktywności

Zachowania charakterystyczne dla osoby z wysokim poczuciem własnej wartości i wysokim statusem społecznym

- zajmowanie jak największej przestrzeni – zarówno ciałem, jak i głosem;
- płynne poruszanie się;
- nawiązywanie kontaktu wzrokowego z innymi i swobodne jego utrzymywanie;
- nawiązywanie kontaktu fizycznego – bezpośrednio i swobodnie;
- trzymanie głowy w sposób charakterystyczny dla postawy wyprostowanej.

Zachowania charakterystyczne dla osoby z niskim poczuciem własnej wartości i niskim statusem społecznym

- zajmowanie jak najmniej miejsca;
- w mowie posługiwanie się nieartykułowanymi dźwiękami: „eee...”, „yyy...”.
- częste dotykanie twarzy i włosów;
- podejmowanie prób nawiązania kontaktu wzrokowego, lecz utrzymywanie go z widoczną trudnością;
- wyrażanie chęci nawiązania kontaktu fizycznego, ale zachowywanie się tak, jakby rozmówca parzył.

IV. UCZNIOWIE Z ADHD ORAZ ZAHAMOWANI PSYCHORUCHOWO WYZWANIEM DLA RODZICÓW I NAUCZYCIELI

Zaburzenia dynamiki procesów nerwowych a trudności wychowawcze i niepowodzenia szkolne

Praca z dziećmi wymagającymi ukierunkowanej pomocy pedagogicznej, dotyczy najczęściej **typowych przyczyn trudności w nauce** wynikających z zaburzeń:

- percepcji wzrokowej,
- słuchowej,
- sprawności motorycznej.

Często jednak wraz z nimi **współwystępują zaburzenia procesów nerwowych**:

- **nadpobudliwość**,
- **zahamowanie psychoruchowe** nazywane niekiedy w literaturze zaburzeniami sfery emocjonalnej.
- **Objawy** nadpobudliwości oraz zahamowania psychoruchowego **utożsamiane są z cechami temperamentu** dziecka i w związku z tym uważane za zjawisko normalne.
- Rzadko natomiast traktowane są **jako dysharmonia wymagająca usprawnienia**.

Ogólna charakterystyka zaburzeń procesów nerwowych

Jaki zatem zespół cech układu nerwowego jest optymalny dla prawidłowego rozwoju człowieka?

- stosunkowo **dużą siłą pobudzania**,
- siłą procesu hamowania **równoważącą** siłą pobudzania,
- **średnim stopniem ruchliwości** tych procesów

Rodzaje zaburzeń neurodynamicznych oraz ich objawy

- Z roku na rok niepokojąco **wzrasta liczba dzieci z dysfunkcjami układu nerwowego**, do których zalicza się:
  - nadpobudliwość,
  - zahamowanie;
  - niestałość psychoruchowa.
- Każda z tych dysfunkcji może zaburzyć zachowanie dziecka w trzech sferach rozwojowych: motorycznej, emocjonalnej i poznawczej.

Dzieci przejawiające wzmoczoną ekspansję ruchową odczuwają **permanentną potrzebę ruchu**

- określane są zazwyczaj jako **"niekarne" i "nieposłuszne"**;
- szukają bez przerwy okazji do ruchowego wyżycia;
- podczas przerw biegają po całym korytarzu,
- urządzają gonitwy, zawody;
- na lekcji wychodzą z ławki,
- biegają po klasie,
- wyrywają się do odpowiedzi machając rękami, podskakując.

Przyczyny występowania nadpobudliwości psychoruchowej u dzieci

- Bezpośrednią przyczyną są zaburzenia dojrzewania struktur układu nerwowego spowodowane zmianami w obrębie materiału genetycznego, które powodują zaburzenia na poziomie biochemicznym i strukturalnym.
- W konsekwencji zaburzeniu ulegają specyficzne procesy poznawcze i kontroli zachowania

Niepokój ruchowy przejawia się inaczej

- Ruchowa nadpobudliwość tych dzieci **nie ujawnia się** w postaci rozległej aktywności.
- Jeśli jednak **sytuacja społeczna wymaga ograniczenia ruchowego**, nieruchomego stania lub siedzenia, wówczas pod różnymi postaciami ujawniają **ruchowy niepokój**.

Dzieci te:

- siedząc w ławce przemieszczają kończyny i tułów,
- podpierają łokciami,
- zamykają i otwierają plecaki, piórniki, książki, zeszyty,
- zawijają rogi książek,
- bazgrzą po okładkach, skubią gumki, ogryzają ołówki, skrobią pulpity.
- W ten sposób bardzo często **niszczą przedmioty stanowiące własność szkoły lub kolegów**.
- Później same **są szczerze zdumione** efektem swych niezamierzonych poczynań.
- **Dezorganizują one tok lekcji** w o wiele mniejszym stopniu niż dzieci z nadmierną ekspansją ruchową.
- **Przeszkadzają zazwyczaj** tylko najbliższym sąsiadom, najbardziej zaś sobie samym.

Oprócz dowolnych wyładowań ruchowych można zaobserwować u tych dzieci **serie mimowolnych wyładowań ruchowych zwanych tikami**.

Tiki wzmagają się wtedy, gdy dziecko stara się opanować i powstrzymać od działań ruchowych.

Zbyt surowa dyscyplina wychowawcza może wywołać u tego typu dzieci **jąkania**.

W warunkach szkolnych jedynym sposobem zapanowania nad nieprawidłową ekspansją ruchową oraz niepokojem ruchowym tych dzieci jest:

- zafascynowanie ich tokiem lekcji,
- stworzenie okazji do ruchowego pełnego wyżycia podczas przerw między lekcjami.

Nadpobudliwość obejmuje trzy sfery funkcjonowania dziecka

➤ Sfera ruchowa:

- Wyraźnie wzmocniona potrzeba ruchu, tzw. „żywe srebro” - dziecko biegając wpada na meble, przewraca się, popycha inne dzieci, siedząc kręci się, zmienia pozycje ciała, ogląda się.
- Taka sytuacja wpływa na zachowanie rodziców i generuje brak cierpliwości, podniesiony głos, karanie i krytykowanie dziecka.
- Kreuje to niezmiernie niekorzystną sytuację wychowawczą.

W opanowaniu zaburzeń w sferze ruchowej pomocne są:

- Uregulowany tryb życia - stałe pory posiłków, uczenia się, zabawy.
- Unikanie pobudzających rodzajów aktywności przed snaniem.
- Przestrzeganie ciszy nocnej.
- Wyciszenie - np. ciepłe kąpiele przed snem, czytanie lub opowiadanie bajek.
- Uprawianie sportu.

➤ Zaburzenia uwagi

Dzieci nadpobudliwe mają kłopoty:

- Ze skupieniem się na jednej czynności (często nie kończą konkretnego zadania i przechodzą do następnego).
- Z zastosowaniem się do kolejnej instrukcji.
- Z odrabianiem lekcji lub czytaniem tekstu (są roztargnione w trakcie nauki).
- Ze słuchaniem tego, co się do nich mówi.
- Z zapamiętywaniem tego co było zadane w szkole, zapisanie lekcji bywa fragmentarycznie, zapominają przyborów i pomocy do szkoły.

W opanowaniu zaburzeń uwagi pomocne są:

- **Polecenia krótkie**, jasne sformułowania. Należy mówić do dziecka tak, by widziało ono usta mówiącego. Należy też zachęcać go do słuchania. Pomocne jest dzielenie zdania na mniejsze odcinki.
- **Ograniczanie bodźców** dochodzących z zewnątrz w sytuacji kiedy dziecko uczy się lub bawi.
- **Dostosowanie tempa pracy** do możliwości dziecka.
- **Dostosowanie metod**, które skupiają uwagę na tym, nad czym dziecko pracuje.
- Umawianie się z dzieckiem na konkretną godzinę na odrabianie lekcji i ustalenie konsekwencji, jeżeli ta umowa nie zostanie dotrzymana.
- Należy przy odrabianiu lekcji zamknąć okna, wyłączyć telewizor, radio - dziecko bowiem jest nadwrażliwe słuchowo i wszelkie zakłócenia dźwiękowe są dla niego niekorzystne.
- Możliwości koncentracji uwagi wyczerpują się po 15 - 20 minutach - po tym czasie pozwalamy mu na aktywność (słuchanie muzyki, pobieganie, wyniesienie śmieci).

➤ Zaburzenia w sferze emocji:

- Dzieci z ADHD łatwo się gniewają, płaczą, złością.
- Mówi się o nich, że są złośliwe, konfliktowe, nieopanowane.
- Wystarczy słaby bodziec, a reakcja dziecka jest silna, ponieważ bodziec dociera do niego z dużą mocą.
- Wykazują trudność zachowania równowagi emocjonalnej w sytuacjach trudnych, konfliktowych, napiętych.
- Dzieci te dezorganizują się, ponieważ są często labilne uczuciowo i emocjonalnie niedojrzałe.

Zahamowanie psychoruchowe

Przejawy zahamowania w sferze poznawczej

- **słabe reagowanie poznawczo - intelektualne**, przy dobrym poziomie rozwoju funkcji poznawczych
- dzieci te sprawiają wrażenie **mało spostrzegawczych**,
- **wolno kojarzą** fakty,
- potrzebują **więcej czasu** na rozwiązanie zadania,
- na postawione pytania **reagują z opóźnieniem**.

Niestatość emocjonalna

Dzieci niestate przejawiają dość szczególne właściwości dynamiki procesów nerwowych

- pod pewnym względem można je uznać za **nadpobudliwe**, pod innymi natomiast za **zahamowane**;
- **pobudzenie** u tych dzieci jest **krótkotrwałe**;
- krótkie chwile ich psychicznego "wyżu" sprawiają wrażenie, że dziecko mogłoby stale pracować dobrze, gdyby chciało;
- dzieci te bywają **uważane za leniwe, przekorne, a nawet złośliwe**.

Interwencja pedagogiczna wobec dzieci z zaburzeniami emocjonalnymi

- Zaburzenia dynamiki procesów nerwowych stanowią **przeszkodę w nauce i powodują istotne trudności wychowawcze**.
- W dużej części zaburzone zachowanie dzieci jest przede wszystkim **rezultatem nieprawidłowych oddziaływań środowiskowo-wychowawczych**:
  - niekorzystna atmosfera w domu,
  - liczne konflikty i urazy psychiczne w życiu dziecka,
  - dostarczane i utrwalane wzory nieprawidłowego reagowania
- Nadpobudliwość oraz zahamowanie psychoruchowe **mają inne objawy**.
- W związku z tym **w reedukacji należy stosować odpowiednie zestawy ćwiczeń oddzielnie dla każdego rodzaju zaburzeń**.

Należy pamiętać, że dzieci nadpobudliwe i zahamowane są zazwyczaj:

- inteligentne;
- twórcze;
- bardzo wrażliwe;
- są zdrowe;
- mają specyficzne potrzeby;
- jest im niezbędne ciągłe okazywanie szczególnej wyrozumiałości.

Dzieci z zaburzeniami procesów nerwowych należy poddać ukierunkowanej terapii pedagogicznej

Technika relaksacji Jacobsona

- polega na wykonaniu przez dzieci **celowych ruchów** wymagających przeplatania dwóch stanów: **napinania i rozluźniania mięśni**;

- przeprowadzenie **zabawy „w silnego i słabego”** - ćwiczenie **umiejętności odczuwania wrażeń** płynących z mięśnia rozluźnionego;
- większość dzieci nadpobudliwych nie zdaje sobie sprawy z tego, że **ich mięśnie znajdują się w stanie stałego napięcia**.

Polska modyfikacja metody Bon Depart

- "alfabet piosenek", którego istotą jest kreślenie liter zgodnie z rytmem piosenki.
- z każdą literą skojarzona jest odpowiednio rytmicznie dobrana piosenka

Metoda symboli dźwiękowych

- Ośią koncentryczną tej terapii jest **ruch i muzyka**.
- Na tle odpowiednio dobranej muzyki odbywają się **ćwiczenia wyzwalające aktywność dziecka**:
  - ekspresja ruchowa
  - interpretacja plastyczna utworów muzycznych
  - relaksacja
- Metoda ta usprawnia zarówno zahamowanie, jak i nadpobudliwość psychoruchową.

Przykłady ćwiczeń dla dzieci nadpobudliwych psychoruchowo; zmniejszające chaotyczność wyładowań ruchowych

- stemplowanie na papierze,
- kopiowanie rysunku,
- odrysowywanie wzorów,
- rysowanie kredką na ciemnym papierze wysypywanie z piasku,
- kompozycje ze sznurka i kolorowych włóczek,
- malowanie "mokre na mokrym",
- malowanie na podkładzie z kaszy,
- kolorowa wydzieranka,
- modelowanie z wałeczków plasteliny.

Przykłady ćwiczeń dla dzieci zahamowanych psychoruchowo

- gra w kwiaty (na zasadzie Piotrusia - bez karty nieparzystej),
- układanie mozaiki,
- kopiowanie na szkłe,
- malowanie palcami,
- rysowanie świecą,
- wycinanka ze szmatek,
- witraże papierowe,
- formowanie z pasków papieru,
- formowanie z drutu, gipsu i in.

Praca z dziećmi zahamowanymi (nieśmiałymi, apatycznymi, bojaźliwymi) ma na celu **pobudzenie ich do działania**.

Na początku im **pomagamy**, zachęcając je i mobilizując do wykonywania prostych, dających sukces czynności.

Pracy powinna towarzyszyć **spokojna, ciepła atmosfera**.

Osiągnięciem terapeutycznym u dzieci zahamowanych jest:

- zwiększenie tempa ich pracy,
- umiejętność samodzielnego zorganizowania zajęć,
- widoczna aktywność

V. DEFAFORYZACJA DZIECKA O NISKIM POZIOMIE KOMPETENCJI KOMUNIKACYJNYCH W ŚRODOWISKU SZKOLNYM

Co musi umieć dziecko, aby móc uczestniczyć swobodnie w komunikacji szkolnej?

- **formułować swoje myśli** w sposób czytelny dla odbiorcy,
- **uważnie słuchać wypowiedzi innych**, być zdolne do wejścia w ich perspektywę, aby zrozumieć intencje, sposób rozumowania i przeżywania świata,
- **umieć reagować w sposób adekwatny** (zgodny ze specyfiką sytuacji i oczekiwaniami rozmówców) na komunikaty innych osób,
- **umieć dostosować** wariant językowego do aktualnej sytuacji i osób, z którymi się rozmawia.

Dziecko stopniowo opanowuje tzw. **język szkolny**, jako obowiązujący wariant obok języka rodzinnego i socjolektu grupy rówieśniczej.

- Zgodnie z koncepcją B. Bernsteina, **dziecko w szkole powinno posługiwać się kodem wypracowanym, rozwiniętym**. Jest to trudne do wypracowania szczególnie dla dzieci z rodzin operujących kodem ograniczonym, posiadających niski poziom kompetencji komunikacyjnych.
- **Do 6 roku życia język dziecka kształtuje się w rodzinie**, która dostarcza mu podstawowych kategorii ujmowania rzeczywistości i kreowania samej siebie.
- Współczesna rodzina posługuje się bądź tylko jedną odmianą języka (językiem literackim, gwarą lub miejską odmianą polszczyzny), bądź wieloma odmianami.

Komunikowanie się ludzi wywodzi się z ich zdolności do rozumienia intencji innych osób, a tym samym do wyodrębniania z danej wypowiedzi znaczenia przekazywanego przez mówiącego.

Skuteczne komunikowanie jest możliwe wówczas, gdy jednostki potrafią „wejść w sposób myślenia” drugiego człowieka.

Jak wskazują badania J. Dunn, dzieci, które wcześniej niż rówieśnicy zdolne są do tego, aby „czytać w umysłach innych” w wieku sześciu i siedmiu lat, **w sytuacji konfliktu z rówieśnikiem:**

- podejmują więcej starań, aby negocjować z partnerem;
- bardziej dążą do rozwiązania konfliktu poprzez wypracowanie kompromisu,
- częściej niż ich rówieśnicy rozwiązują sytuację konfliktową stosując różne strategie, np. odwracając uwagę rówieśnika od źródła konfliktu.

KONKLUZJE:

- **Opanowanie kompetencji językowych ma wpływ** na codzienne interakcje dzieci z innymi ludźmi, zarówno członkami najbliższej rodziny, jak i rówieśnikami.
- **Problemy w komunikacji pojawiające się w dzieciństwie mogą rzutować na przyszłe życie człowieka**, dlatego też należy podjąć jak najwcześniej różnego typu działania mające na celu stymulację rozwoju językowego oraz korektę nieprawidłowych modeli komunikacyjnych.

Gdy dziecko rozwija się prawidłowo, jego poziom kompetencji językowej wzrasta w czasie.

Problem pojawia się w momencie, jeśli ten proces zostaje zaburzony przez czynniki rozwojowe (różnego rodzaju zaburzenia językowe, zaburzenia emocjonalne itd.) lub zewnętrzne (np. brak odpowiednich wzorców lub negatywne wzorce w środowisku).

Dzieci takie:

- mają problemy z nawiązaniem odpowiednich relacji społecznych,
- stają się agresywne lub przyjmują postawę wycofującą, co prowadzi do braku stymulacji językowej,
- są odrzucane przez środowisko rówieśnicze.

Dzieci odrzucone przez rówieśników

Z najnowszych badań przeprowadzonych przez C. McKown'a wynika, że dzieci, te:

- nie dostrzegają oznak zdenerwowania czy zniecierpliwienia u rozmówcy,
- nie umieją zinterpretować takiego sygnału jak nerwowe stukanie obcasem,
- nie potrafią dostrzec potrzeb emocjonalnych innych dzieci.

Główne obszary, w których dzieci odrzucone przez rówieśników mają problemy, to:

- odczytywanie sygnałów niewerbalnych;
- interpretacja ich społecznego znaczenia;
- znajdowanie sposobów na złagodzenie bądź rozwiązanie konfliktu.

Dysleksja rozwojowa

Dysleksja rozwojowa manifestuje się trudnościami w zakresie różnych form komunikacji językowej.

Oprócz trudności w czytaniu, dodatkowo pojawiają się poważne trudności w opanowaniu czynności pisania i poprawnej pisowni.

Źródło: M. Bogdanowicz, *Realność dysleksji – historia badań*, terminologia, [w:] St. Grabias (red.), *Zaburzenia mowy*, t. 1, Lublin 2001, s. 387.

Wyróżniane są dwa poziomy uwarunkowań dysleksji rozwojowej:

- 1) **Poziom pierwszy stanowią pierwotne przyczyny trudności w uczeniu się**, czyli czynniki patogenne, zmieniające strukturę centralnego układu nerwowego. Na tym poziomie mówi się o etiologii dysleksji i jej podłożu biologicznym.
- 2) **Poziom drugi to patomechanizmy dysleksji odnoszące się do fizjologicznych zaburzeń czynności układu nerwowego**, o wąskim zakresie - **dysfunkcje czynności poznawczych i motorycznych**, za które odpowiedzialne są zaburzenia percepcji wzrokowej czy słuchowej oraz integracji percepcyjno – motorycznej.

W odniesieniu do pierwotnych przyczyn dysleksji, nie wyróżnia się jednego czynnika patogennego, wskazując na polietiologię dysleksji.

Wskazują na to trzy koncepcje dotyczące etiologii dysleksji:

1. Koncepcja genetyczna

- czynnikiem patogennym są przekazywane z pokolenia na pokolenie geny,
- powodują one nieprawidłowe ukształtowanie si struktury centralnego układu nerwowego, a to prowadzi do zaburzenia funkcji biorących udział w czytaniu i pisaniu,
- dysleksja jest dziedziczona za pośrednictwem genów umieszczonych na chromosomach: 1, 6, 15.

2. Kolejna z koncepcji doszukuje się przyczyn dysleksji w organicznym mikrouszkodzeniu struktury obszarów mózgu odpowiedzialnych za czynność czytania i pisanie.

- do wystąpienia tego typu uszkodzeń mogą prowadzić różnorakie czynniki (chemiczne, biologiczne, fizyczne) działające na centralny układ nerwowy w okresie prenatalnym.

3. Koncepcja opóźnionego dojrzewania centralnego układu nerwowego.

- traktuje ona anomalie anatomiczno – funkcjonalne, jako przejściowy skutek opóźnienia rozwojowego,
- nie jest to jednak koncepcja dostatecznie poparta przez badania naukowe.
- **Dysleksja rozwojowa wymaga podjęcia terapii psychologiczno – pedagogicznej.**

Terapia pedagogiczna jest pewnego rodzaju interwencją wychowawczą, która ma wywołać określone, pozytywne zmiany zarówno w strukturze wiedzy i umiejętności szkolnych dziecka, jak i w sferze poznawczej i emocjonalno – motywacyjnej.

Terapia i związane z nią działania podejmowane są, gdy obserwujemy destruktywny wpływ zaburzeń na rozwój czynności i przystosowanie społeczne dziecka.

Wybrane metody stosowane w pracy z dzieckiem dyslektycznym

1. Metoda Dobrego Startu (M. Bogdanowicz, Metoda Dobrego Startu, Warszawa 2006).

Założeniem Metody Dobrego Startu (MDS) jest jednoczesne **rozwijanie funkcji językowych, spostrzeżeńowych:**

- wzrokowych (piosenka),
- słuchowych (wzory graficzne, litery),
- dotykowych, kinestetycznych (czucie ruchu),
- motorycznych (wykonywanie ruchów w czasie odtwarzania wzorów graficznych i liter zharmonizowanych z rytmem piosenki).

Istotą tej metody jest współdziałanie między tymi funkcjami, stanowiącymi podstawę dla opanowania czynności czytania i pisanie.

Zajęcia MBS prowadzone są w formie zajęć grupowych. Korzystne jest prowadzenie ich przez dwie osoby (nauczyciel prowadzący oraz kontrolujący wykonywane zadania).

2. Metoda Ruchu Rozwijającego Weroniki Sherborne (*M. Bogdanowicz, B. Kisiel, M. Przasnyska, Metoda Weroniki Sherborne w terapii i wspomaganiu dziecka, Warszawa 2005*)

Podstawowymi założeniami metody jest rozwijanie przez ruch:

- świadomości własnego ciała i usprawniania ruchowego,
- świadomości przestrzeni i działania w niej,
- dzielenia przestrzeni z innymi ludźmi i nawiązywania z nimi bliskiego kontaktu.

Grupy ćwiczeń wspomagających rozwój dziecka:

- prowadzące do poznania własnego ciała,
- pomagające zdobyć mu pewność siebie i poczucie bezpieczeństwa w otoczeniu,
- ułatwiające nawiązanie kontaktu i współpracy z partnerem i grupą,
- ćwiczenia twórcze.

3. Kinezylogia edukacyjna – metoda P.E. Dennisona (*I. Mańkowska, Kreowanie rozwoju dziecka. Kinezylogia edukacyjna i inne nowoczesne metody terapeutyczne w praktyce, Gdynia 2005*)

Główne założenie: ruch fizyczny jest podstawą samodoskonalenia się bazowych nawyków widzenia, słuchania, uzdolnień, działań twórczych, organizowania się wewnętrznych czynności psychicznych.

- Dennison stworzył program gimnastyki mózgu, którego podstawę stanowi **swobodny ruch**. Ćwiczenia gimnastyki mózgu, poprzez stymulacje przepływu informacji, przywracają naturalną zdolność uczenia się.

Trzy typy ćwiczeń w ramach gimnastyki mózgu:

- 1. Ćwiczenia na przekraczanie linii środka** (ruchy naprzemienne, leniwe ósemki, rysowanie oburącz, alfabetyczne ósemki, słoń).
- 2. Ćwiczenia wydłużające** (sowa, aktywna ręka, zginanie stopy, pompowanie piętą).
- 3. Ćwiczenia energetyzujące i pogłębiające postawę** (ziewanie energetyczne, kapturek myśliciela, punkty pozytywne).

WSPIERANIE DZIECKA

Elementem wspierającym prawidłowy rozwój kompetencji językowych dziecka może być między innymi:

- rozmowa;
- czytanie bajek;
- uczestnictwo w różnego rodzaju zajęciach grupowych,
- uczestnictwo w warsztatach socjoterapeutycznych.

Rozwojowi dziecięcych kompetencji językowych sprzyja także:

- 1. Uczestniczenie w zabawach tematycznych z dorosłym i z rówieśnikami.** Dzieci, które w trakcie takich zabaw rozmawiają na temat myślenia i stanów mentalnych (co ktoś inny wie, myśli, czuje, o czym jest przekonany i co pamięta), znacznie dojrzalej niż rówieśnicy rozumieją stany wewnętrzne innych osób.
- 2. Uczestniczenie na terenie domu rodzinnego w rozmowach** na temat: „dlaczego ludzie zachowują się tak, jak się zachowują?”
- 3. Otwarty styl komunikacji z dzieckiem** pozwala doświadczać podczas codziennych kontaktów z najbliższymi innej niż własna perspektywy – w drodze rozmów, negocjacji, dzielenia się spostrzeżeniami i przemyśleniami.
- 4. Wrażliwość emocjonalna i empatia opiekunów.** Społeczny proces rozmawiania o wzajemnych uczuciach« jest w dużo większym stopniu interakcyjnym wydarzeniem niż zwykłe przekazywanie komunikatów językowych.

VI. SPOŁECZNA DEFAWORYZACJA OTYŁOŚCI

Kultura popularna jako czynnik socjalizacji

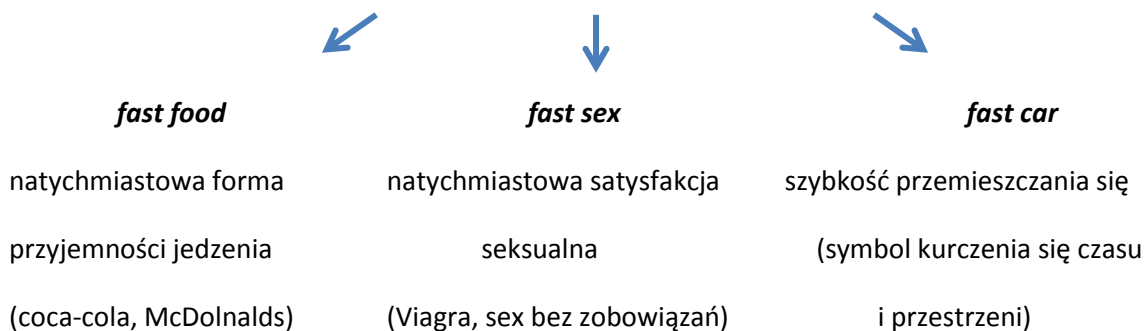
Kultura konsumpcji

- **Konsumpcja przejęła funkcję produkcji** i jest obecnie główną perspektywą postrzegania zjawisk społecznych.
- **Współczesne społeczeństwo** jest zatem „**społeczeństwem spektakli opartym na konsumpcji**”, gdyż wokół roli konsumenta budowana jest tożsamość jednostek i ich marzenia życiowe (zakupy w supermarketach, „polowanie” na promocje).
- Młodzi ludzie tkwią w świecie konsumpcji, który określany bywa jako „**kolonizacja dzieciństwa**”, gdyż tworzone są w nim sztuczne potrzeby, nastawione głównie na konsumpcję.
- Istotą nowej moralności jest **usprawiedliwianie życia w radości**, podkreślanie prawa konsumenta do otaczania się produktami, które dostarczają mu przyjemności i satysfakcji z ich posiadania.
- Żyjąc w kulturze konsumpcji **człowiek ma obowiązek być szczęśliwym za wszelką cenę**.
- **Idea szczęścia** kultywowana w ubiegłych wiekach (udane życie rodzinne, religijne, sukces zawodowy) została zastąpiona „euforią supermarketu”.
- **Shczęście utożsamiane jest ze stylem życia typu shopping** (udane zakupy, bycie trendy, ekscytujący styl życia)

KULTURA INSTANT

Jest to **metafora** odnosząca się do nawyku i jednocześnie konieczności życia w tzw. „natychmiastowości”.

Symbolem tej kultury są określenia:

- **Cechą tej kultury jest także:**
  - natychmiastowość komunikacji – telefon komórkowy, fax, e-mail, MTV, CNN
  - chirurgia plastyczna,
  - Supermarket,
  - Internet.

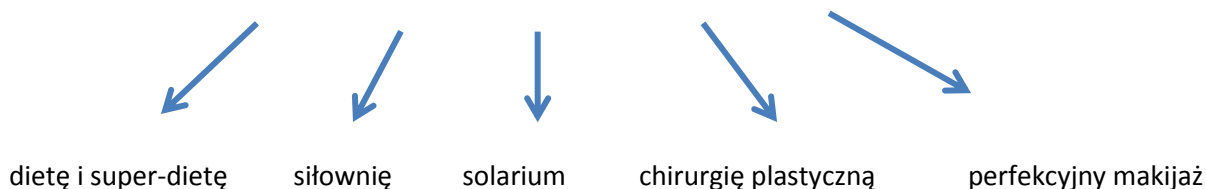
Implikacje wynikające z kultury instant

- Prymat natychmiastowości przekłada się na **formowanie się tożsamości i stylu życia współczesnej młodzieży**.
- **Młodzież nie odczuwa potrzeby stabilności**, nie boi się zmiany.
- Dominującym przekazem ideologii konsumpcji jest hasło: „**nie odkładaj życia na później**”.
- **Permanentna ruchliwość współczesnego człowieka** generuje obecność ogromnej liczby innych ludzi w jego życiu – kontakty z nimi są „szybkie”, tymczasowe, powierzchowne i często anonimowe.

Kultura kultu ciała i seksualności

- W społeczeństwie konsumpcji ludzie postrzegani są przez pryzmat swoich ciał.

Człowiek tworzy swoją tożsamość poprzez:

Obraz widziany w lustrze ma być odbiciem obrazów ciała widzianych w mediach i w reklamach – mimo, iż zdajemy sobie sprawę, że obrazy te mają charakter jedynie stylistyczny i upozorowany.

Implikacje:

- Życiowe marzenia i aspiracje w dużej mierze koncentrują się wokół ciała.
- Młodość i piękno symbolizowane są przez szczupłe ciało, zaś media wywołują poczucie daleko idącej rozbieżności pomiędzy ciałem własnym i idealnym, co wywołuje ciągły niepokój o wygląd i wagę ciała (nie jedz!!! - anoreksja, ale z drugiej strony jako konsument jedz!!! – bulimia).

Amerykanizacja

„Świat w coraz większym stopniu wygląda jak Ameryka”

(Pico Iyer)

Proces globalizacji = proces amerykanizacji ?

(„coca-colizacji; „mcdonaldyzacji”; „los-angelizacji”)

Dominacja amerykańskiej kultury popularnej nad marzeniami nastolatków wszystkich kontynentów

- Amerykańskie stacje CNN i MTV docierają niemal do wszystkich zakątków świata.
- W wielu krajach obserwowane jest **zjawisko amerykanofilii**, przejawiające się w rosnącym entuzjazmie dla wytworów kultury amerykańskiej (Japonia, Francja, Włochy).

VII. PROBLEM AGRESJI I PRZEMOCY W KONTEKŚCIE DEFAWORYZACJI SPOŁECZNEJ

Mechanizmy prowadzące do powstania zjawiska agresji i przemocy

Zachowania agresywne i przemoc w szkole - oddziaływania wychowawcze

Agresja jest to zamierzone działanie, którego celem jest wyrządzenie komuś lub czemuś szkody, straty lub bólu.

- **Czynności agresywne** polegają na postępowaniu niezgodnym z normami i zasadami współżycia w grupie, społeczeństwie.
- **Celem agresji jest zaszkodzenie ofierze**, w odróżnieniu od przemocy, której celem jest "wywarcie pewnego rodzaju wpływu".
- **Pojęciami:** przemoc, złe traktowanie, krzywdzenie, wykorzystywanie określa się najczęściej łagodniejsze formy zachowania krzywdzącego.
- **Natomiast pojęciami:** maltretowanie, znęcanie się, gwałt określa się zachowania o większym stopniu zagrożenia

Dlaczego dzieci przejawiają agresję?

Na gruncie teorii społecznego uczenia się sformułowano tezę, że dzieci najskuteczniej i najszybciej uczą się zachowań agresywnych poprzez naśladownictwo i modelowanie!

Frustrację określa się jako udaremnienie dążenia poprzez bodźce zewnętrzne lub wewnętrzne

potrzeba ----- przeszkoda----- frustracja----- gniew ----- agresja

ruch ----- zakaz rodziców --- frustracja ----- gniew- ----- agresja

Przeszkodą wewnętrzną może być:

- zły stan zdrowia nie pozwalający na podjęcie określonego działania,
- brak wiadomości, umiejętności udaremniający osiągnięcie sukcesów, podczas gdy rówieśnicy doskonale sobie radzą.

Przeszkodą zewnętrzną (niezależną od właściwości dziecka, ale od warunków stworzonych mu przez otoczenie) może być:

- oddalenie się rodziców,
- pojawienie się rywala na placu zabaw,
- wypadek.

Podatność dziecka na frustrację zależy od:

- charakteru,
- temperamentu,
- od wagi jakie przypisuje dziecko danemu obiektowi (np. dla dziecka z dużą potrzebą ruchu szczególnie frustrujące będzie polecenie jego zaprzestania).

Agresja jako mechanizm obronny

- Poczucie niepewności, zagrożenia wywołuje stan napięcia emocjonalnego, które może uzewnętrznić się poprzez zachowania agresywne.
- Zachowania te są karane, blokowane i rodzi się lęk. **Agresja staje się mechanizmem obronnym.** Ma ona cechy zachowania irracjonalnego i jest często skierowana przeciw wszystkim i wszystkiemu.
- **Występuje** ona u dzieci pochodzących z bardzo złych, nerwicogennych środowisk, które nie zapewniają dziecku zaspokojenia podstawowych potrzeb psychicznych.

Cechy środowisk, z których pochodzą dzieci o zachowaniach agresywnych:

- niekorzystna atmosfera w rodzinie wynikająca z impulsywności i nerwowości członków rodziny,
- znaczna liczba osób wychowujących dziecko,
- przewaga kar przy niedostatku wzmocnień pozytywnych.

Agresję rozpatruje się również jako zachowanie instrumentalne, gdy dziecko stara się przez czynności agresywne zrealizować stawiany przed sobą cel.

Przyczyną jest najczęściej nieprzemyślane postępowanie dorosłych: (matka zmęczona krzykiem dziecka ustępuje i kupuje żadaną zabawkę, nauczycielka zgadza się na wymuszone agresywnym zachowaniem pierwszeństwo, np. przy rozdawaniu gier):

- dziecko będzie powtarzało te zachowania, ponieważ prowadzą one do pożądanego i korzystnego dla niego rezultatu;
- dziecko przekonuje się, że wybrany przez nie sposób działania przynosi pozytywne efekty.

Niekiedy celem zachowań agresywnych jest zwrócenie na siebie uwagi.

Jest to częsty mechanizm nieaprobowanych społecznie zachowań, szczególnie w sytuacji, gdy osoby dorosłe lub rówieśnicy nie poświęcają im zbyt wiele uwagi.

Společno – środowiskowe uwarunkowania agresywności mogą wynikać z:

- zaburzonych kontaktów uczuciowych między rodzicami a dziećmi,
- wykazywania przez rodziców nadmiernej tolerancji wobec zachowań agresywnych ich dzieci,
- przejawiania agresywnych zachowań rodziców w stosunku do siebie, dzieci, innych ludzi,
- aprobowania agresywnych wzorów zachowania.

1. Dziecko pochodzące z rodziny o zaburzonych kontaktach uczuciowych czuje się:

- odrzucone,
- przeżywa stałe frustracje,
- lęk, niepokój,
- jego samoocena jest przeważnie negatywna,
- część z tych dzieci zachowuje się biernie, apatycznie, ale z reguły przejawia wobec rodziców wrogość, która nie zawsze musi łączyć się z jawną agresją (np. z obawy przed karami).

2. Rodzice nie odrzucają wyraźnie dziecka, nie karzą go, ale mają z nim słaby kontakt uczuciowy.

Wówczas dziecko przejawia:

- postawy agresywne, w grupie rówieśniczej,
- pragnie zwracać na siebie uwagę, imponować kolegom,
- łatwo może ulec wykolejeniu.

3. Podobne zachowania wykazują dzieci, którym rodzice cofnęli akceptację, np. na skutek trudności życiowych, urodzenia drugiego dziecka

4. Postawa nadmiernej akceptacji zniekształca osobowość dziecka. Dzieci takie często stają się:

- zarozumiałe, zbyt pewne siebie,
- oschłe uczuciowo,
- nie panują nad swoimi emocjami, są wybuchowe.
- część tych dzieci charakteryzuje duża bezradność życiowa, niezdecydowanie, mała odporność psychiczna.

5. W klimacie rygoru, zastraszania i stosowania kar mogą uformować się u dzieci:

- postawy lękowe,
- nieufność do ludzi,
- egoizm.

Dziecko pozbawione kontroli i sankcji, poza domem często przejawia zachowanie agresywne skierowane na osoby słabsze, młodsze, zwierzęta.

DLACZEGO?

Bezpośrednie reakcje dziecka na zachowania krzywdzące:

- wzrost agresywności,
- niska samoocena,
- emocjonalna labilność,
- nieumiejętność wchodzenia w reakcje interpersonalne,
- wrogość do otoczenia przy jednocześnie silnym przywiązaniu do opiekunów;
- niezdolność do rozluźnienia się,
- przyjmowanie postawy zimnego wyczekiwania lub wzmożonej czujności;
- depresyjność ze skłonnościami do izolacji.

Postępowanie przedstawicieli szkoły wobec przejawów agresji

- **Reakcja powinna być natychmiastowa.** Służy to wyzwoleniu u wszystkich uczestników zajęcia, zarówno sprawcy jak i ofiary a także świadka, poczucie nieuchronności konsekwencji.
- Wpływa to pozytywnie na atmosferę, dzięki której wykrywalność takich zachowań jest wyższa, a przebieg interwencji z nią związanych łagodniejszy w przebiegu.
- Nauczyciel będący świadkiem przemocy ma obowiązek jej przerwania.

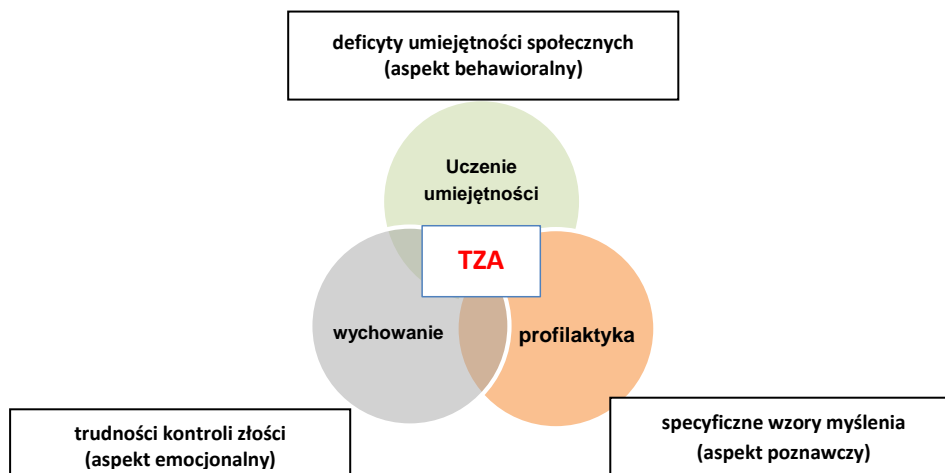
- Wolno mu użyć perswazji słownej lub minimalnej siły koniecznej na przykład do rozdzielania bijących się osób.
- O zajściu powinien zostać natychmiast powiadomiony wychowawca, ewentualnie pedagog szkolny, który przeprowadza ze sprawcą rozmowę wyjaśniającą.
- Powinna ona przybrać charakter wspólnego zastanowienia się nad przyczynami zajścia, jej skutkami oraz sposobami innego rozwiązania sytuacji konfliktowej.
- Bardzo ważnym elementem rozmowy jest określenie sposobów zadośćuczynienia lub naprawienia szkód.
- **Przyjęcie tezy, że agresja jest wyuczona** daje możliwość wyeliminowania zachowania na podobnej zasadzie - trzeba dziecko **oduczyć agresji i nauczyć zachowań akceptowanych społecznie**, dających jednocześnie satysfakcję dziecku (tzw. zachowań prospołecznych).
- Jeśli dziecko będzie umiało zachować się inaczej niż agresywnie, będzie miało wybór!

Jeśli młody człowiek przez lata reagował agresją, możliwe jest oduczenie go takich zachowań i nauczenie prospołecznych przy zastosowaniu **skutecznej metody**, a jest nią **Trening zastępowania agresji Arnolda Goldsteina**

U podstaw metody Treningu Zastępowania Agresji leży przekonanie, że podstawowymi przyczynami agresywnych zachowań są deficyty dotyczące:

- umiejętności kontrolowania własnej impulsywności,
- nieznamomości lub nieumiejętności zastosowania w życiu innych sposobów zachowania (umiejętności prospołecznych),
- niedostatecznego rozwoju myślenia moralnego, które nie pełni roli korygującej wobec niepoprawnych zachowań.

AGGRESSION REPLACEMENT TRAINING (ART)

TZA: "POWIEDZ MI, A ZAPOMNĘ - POKAŻ MI, A ZAPAMIĘTAM - POZWÓL MI ZROBIĆ, A ZROZUMIEM"

Główny nacisk położony jest na modelowe przedstawienie wybranych zachowań.

Uczenie się tych zachowań odbywa się poprzez:

- granie ról,
- otrzymywanie informacji zwrotnych,
- przenoszenie nabytych umiejętności do codziennego życia.

Zakłada się, że gdy podstawowe kroki zostaną mocno utrwalone, istnieje prawdopodobieństwo zastosowania ich w codziennym życiu.

Czynniki warunkujące pozytywne efekty treningu:

1. Dobór grupy i liczba jej członków (6-8).

2. Liczba i częstotliwość sesji - przeciętny czas pracy z jedną grupą nie może być krótszy niż dziesięć tygodni, przy dwóch spotkaniach tygodniowo.

3. Długość trwania sesji i ich lokalizacja - czas trwania sesji waha się od jednej do dwóch godzin; sala do zajęć powinna zapewniać spokój oraz sprzyjać koncentracji na zadaniach.

4. Kompetencje trenerskie, znajomość grupy, motywacja i wybór umiejętności prospołecznych wybranych do treningu.

Istota programu

TZA składa się z trzech obszarów, z których każdy jest trenowany raz lub dwa razy w tygodniu

1. Usprawnianie i nabywanie umiejętności prospołecznych

- **modelowanie**, czyli odzwierciedlanie przez dwóch trenerów zachowań składających się na daną umiejętność, w której uczestnicy są słabi lub w ogóle jej nie posiadają,
- **udzielanie informacji zwrotnych** mówiących o poprawności przedstawionej umiejętności ze względu na wcześniej pokazane zachowania modelowe,
- **trenowanie przeniesienia (transfer)** - zachęcanie uczestników do wykorzystania trenowanej umiejętności w codziennym życiu - po każdej scenie główny aktor otrzymuje **Raport z wykonania Zadania Umiejętności Społecznych**.

Umiejętności, które są trenowane można podzielić na sześć grup:

- 1. Podstawowe umiejętności społeczne** (np. rozpoczynanie rozmowy, przedstawianie się, gratulowanie komuś).
- 2. Zaawansowane społeczne umiejętności** (np. prośenie o pomoc, przepraszenie, instruowanie).
- 3. Umiejętności radzenia sobie z uczuciami** (np. odpowiadanie na złość kogoś innego, wyrażanie wzruszenia, radzenie sobie ze strachem).
- 4. Alternatywne zachowania do agresji** (np. odpowiadanie na zaczepki, negocjowanie, pomaganie innym).

5. **Umiejętności radzenia sobie ze stresem** (np. radzenie sobie z byciem opuszczonym, radzenie sobie z oskarżeniem, przygotowanie się na stresującą rozmowę).

6. **Planowanie umiejętności** (np. stawianie celów, podejmowanie decyzji, ustanawianie hierarchii rozwiązywanych problemów).

2. Trening Kontroli Złości

- **Celem treningu jest nauczenie młodych ludzi samokontroli złości.**
- Uczestnicy przynoszą na każde spotkanie opis ostatnio przebytego doświadczenia złości, co zapisują w Dzienniku Złości.

W ciągu dziesięciu tygodni są trenowani w odpowiadaniu na swoje stany złości przy pomocy łańcucha zachowań:

- **określenie zapalników** (tzn. tych ekstremalnych zdarzeń oraz wewnętrznych stanów, które prowokują gniewne odpowiedzi);
- **zidentyfikowanie objawów** (np. napięcie mięśni, zaczerwienienie twarzy, zaciskanie pięści), które umożliwiają młodej osobie uświadomienie sobie, że emocja, której doświadcza, to złość.
- **stosowanie upomnień** (np. bądź spokojny oraz wyjaśnienia zachowań innych osób),
- **stosowanie upomnień** (np. bądź spokojny oraz wyjaśnienia zachowań innych osób),
- **stosowanie reduktorów** umożliwiających obniżenie poziomu gniewu (np. głębokie oddychanie, liczenie od tyłu, wyobrażanie sobie odległych konsekwencji zachowań),
- **stosowanie samooceny** (tzn. uświadomienie sobie łańcucha: zapalnik - objawy zaniepokojenia - upomnienia - reduktory oraz wynagradzanie swoich pozytywnych zachowań).

3. Trening Moralnego Rozwoju

- Wychowanie moralne w programie TZA oparte jest na jednej **strategii: dyskusji o dylematach moralnych.**
- Autorzy treningu przygotowali **sytuacje dotyczące dylematów moralnych.** Sytuacje te mają miejsce w domu, szkole, w grupie itp. Dylematy można też przedstawić w postaci opowiadań, fragmentów książek, przez odgrywanie ról.

Opowiadanie obrazujące dylemat moralny powinno zawierać:

- **postać centralną**, której zachowanie uczestnicy oceniają pod względem moralnym,
- **konieczność dokonania wyboru moralnego,**
- **interesy i wartości moralne** będące ze sobą w konflikcie,
- **pytanie** - co należy w tej sytuacji zrobić (skupienie dyskusji wokół rozumowania i ocen moralnych).

Strategia treningu Rozwoju Moralnego składa się z czterech faz:

- 1. Konfrontacja z dylematem moralnym** - członkowie grupy muszą zrozumieć na czym polega problem i w jakim stopniu ma on odniesienie do ich własnego życia.
- 2. Stworzenie atmosfery do podejmowania dojrzałych moralnie decyzji** - prowadzący grupę podkreślają pozytywne decyzje i moralnie dojrzałe rozumowanie.
- 3. Cofnięcie opóźnień w rozwoju moralnym** - trenerzy powinni dążyć do wykorzystania stworzonej już atmosfery tak aby osoby, które zatrzymały się na pierwszym lub drugim etapie doszły do bardziej dojrzałych moralnie rozwiązań.
- 4. Ugruntowanie dojrzałych decyzji** - na tym etapie prowadzący pomagają każdemu uczestnikowi zastanowić się nad swoim stanowiskiem i wybrać to uzasadnienie, które wydaje mu się przekonujące.

ZALETY TRENINGU ZASTEPOWANIA AGRESJI:

- **TZA jest skierowany do szerokiej grupy odbiorców** począwszy od dzieci w wieku przedszkolnym czy uczniów szkół podstawowych, do destrukcyjnych grup podkulturowych, czy osób osadzonych w więzieniach.
- **Wielospektowość i wyraźna strukturalizacja**, co ułatwia zarówno uczenie się, jak i stosowanie nabytej wiedzy w praktyce.

VIII. NIEPEŁNOSPRAWNOŚĆ JAKO PROBLEM WYKLUCZENIA

Legislacja i regulacje prawne

Prawo do niezależnego i godnego życia zapewnia każdemu obywatelowi **Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej** (Art.69.):

Osobom niepełnosprawnym władze publiczne udzielają, zgodnie z ustawą, pomocy w zabezpieczeniu egzystencji, przysposobieniu do pracy oraz komunikacji społecznej.

Karta Praw Osób Niepełnosprawnych (1 sierpnia 1997 r. M.P.50.475) zawiera między innymi prawa osób niepełnosprawnych do:

- dostępu do dóbr i usług umożliwiających pełne uczestnictwo w życiu społecznym,
- dostępu do leczenia i opieki medycznej, rehabilitacji i edukacji leczniczej,
- życia w środowisku wolnym od barier funkcjonalnych,
- swobodnego przemieszczania się i korzystania ze środków transportu,
- dostępu do informacji

Konsekwencje niepełnosprawności, które mogą być izolowane lub występować jednocześnie, w trzech płaszczyznach:

- **biologicznej** - oznaczającej zniesienie, ograniczenie lub zaburzenie funkcji organizmu w zależności od stopnia uszkodzenia jego organów i układów,
- **osobowej (psychicznej)** - oznaczającej ograniczenie aktywności i działalności osoby niepełnosprawnej,
- **społecznej** - ograniczającej uczestnictwo osoby niepełnosprawnej w życiu społecznym.

Według Międzynarodowej Klasyfikacji Uszkodzeń, Aktywności i Uczestnictwa ICDH - 1998, wyróżnić można **dwa modele niepełnosprawności: medyczny i społeczny**. Podstawą tej klasyfikacji są zasady oraz podejścia filozoficzne.

1. Model medyczny skupia cały problem na osobie niepełnosprawnej, której potrzebna jest opieka medyczna. Człowiek ten może liczyć na pomoc różnych specjalistów, którzy skupiają się głównie na poprawianiu stanu zdrowia osoby.

2. Model społeczny, obejmuje problem niepełnosprawności jako problem całego społeczeństwa. Pomoc w takim modelu opiera się głównie na likwidowaniu barier w środowisku, aby osoba niepełnosprawna mogła aktywnie w nim uczestniczyć .

Osoby z niepełnosprawnością nie różnią się od innych w swoich pragnieniach i zachowaniach. W kontaktach z ludźmi zachowują się tak samo jak osoby pełnosprawne i mają takie same oczekiwania.

Nie lubią:

- * zbytnej poufaleści,
- * narzucania się,
- * traktowania z góry;
- * innych negatywnych zachowań.

Potrafiają:

- * śmiać się,
- * żartować także na własny temat,
- * lubią nawiązywać nowe kontakty itp.

Jak ludzie sprawni reagują na niepełnosprawność?

„Podczas wyboru szkoły czy podejmowania pracy ludzie oceniają mnie jak kogoś gorszego tylko dlatego, że mam niepełnosprawność”.

„Przykre jest to, że z reguły ludzie starsi, wykształceni (np. lekarze, urzędnicy, czasami, niestety, też pedagodzy), którzy powinni mieć wiedzę o niepełnosprawności, traktują mnie, nas – ludzi z niepełnosprawnością, jak osoby gorsze, które nie potrafią radzić sobie w życiu”.

„Jest to tym bardziej bolesne, że często osoba z niepełnosprawnością właśnie po nich spodziewa się stosownej reakcji”.

Obszary dyskryminacji (defaworyzacji społecznej) ze względu na niepełnosprawność:

- * niedostosowanie miejsc pracy do potrzeb osób niepełnosprawnych
- * aktywizacja zawodowej osób niepełnosprawnych
- * niedostępność przestrzeni publicznej dla osób niepełnosprawnych
- * niewystarczająca pomoc państwa w stosunku do potrzeb rodziców wychowujących niepełnosprawne dzieci, którzy ze względu na stan zdrowia ich dzieci zmuszeni byli do porzucenia pracy zawodowej
- * tryb przyznawania rodzicom i rodzinom wychowującym niepełnosprawne dzieci form pomocy społecznej: świadczeń pielęgnacyjnych, zasiłków pielęgnacyjnych, a także kwestii świadczeń emerytalno-rentowych

Według Pełnomocnika Rządu do Spraw równego Traktowania, najczęściej spotykana dyskryminacja ze względu na niepełnosprawność to:

- **Odmowa zatrudnienia** ze względu na ułomność w przypadku, gdy nie jest wymagana na danym stanowisku pełna sprawność fizyczna lub psychiczna, a osoba niepełnosprawna ma kwalifikacje na takie stanowisko,
- **Przyznanie osobie niepełnosprawnej** niższego wynagrodzenia za taką samą pracę, jaką wykonuje osoba pełnosprawna.
- **Odmowa zatrudnienia osoby poruszającej się na wózku inwalidzkim** ze względu na brak odpowiednich rozwiązań technicznych w miejscu pracy i właściwych ciągów komunikacyjnych spełniających warunki dostępności:

„firma przeprowadza rozmowy kwalifikacyjne w pokoju na trzecim piętrze, w budynku bez windy, uniemożliwiając uczestnictwo osób poruszających się na wózkach inwalidzkich”.

- **typowanie na szkolenia umożliwiające podnoszenie kwalifikacji zawodowych i przez to awans zawodowy wyłącznie osób pełnosprawnych**, a pomijanie osób niepełnosprawnych,

- **dokuczanie osobie niepełnosprawnej** z powodu kalectwa;
- **odmowa osobie niewidzącej wstępu do miejsca pracy z psem-przewodnikiem,**
- **odmowa zarejestrowania działalności gospodarczej osoby niepełnosprawnej** z powołaniem się na ograniczenie jej sprawności

Sytuacja życiowa osób niepełnosprawnych w kontekście zjawiska defaworyzacji społecznej

Osoby niepełnosprawne czują się dyskryminowane na rynku pracy, głównie z powodu własnej niepełnosprawności.

Odczuwają one trudności w poszukiwaniu pracy, na co składają się:

- nieprzychylnie nastawienie pracodawców,
- utrudnienia związane z dotarciem do pracy,
- brak pomocy w poszukiwaniu pracy ze strony odpowiednich instytucji,
- zbyt niskie wykształcenie i kwalifikacje,
- brak wiary we własne możliwości.

Podjęcie zatrudnienia przez osoby niepełnosprawne zbyt często powodowane jest przesłankami materialnymi, co może skutkować przeciążeniami.

Aktywizacja zawodowa osób niepełnosprawnych wymaga:

- zorganizowania systemowych działań już na etapie edukacji;
- kształtowania przyjaznego integracji środowiska,
- w końcowym etapie profesjonalnego doradztwa zawodowego.

Warunkami skutecznej realizacji założeń rehabilitacji kompleksowej przez pracę zawodową są:

- **ukierunkowany proces edukacji i kształcenia zawodowego,** uwzględniający nie tylko rodzaj i stopień niepełnosprawności, ale także rzetelną analizę potencjalnego rynku pracy i realnych możliwości zatrudnienia z wykorzystaniem zdobytych kwalifikacji;
- **opracowanie specyficznego sposobu pośrednictwa pracy** dla osób niepełnosprawnych poszukujących pracy;
- **szczególny nadzór nad organizacją stanowisk pracy dla osób niepełnosprawnych,** w celu eliminacji sytuacji, w których niepełnosprawni pracownicy mogą ponosić ryzyko przeciążeń i pogorszenia stanu zdrowia, kontynuując pracę na niebezpiecznym dla nich stanowisku pracy.

Niepełnosprawność i uznanie kogoś za osobę z niepełnosprawnością w dużej mierze zależą od otoczenia.

A nim z pewnością jest **rodzina i szkoła,** w których dziecko formuje się, kształci i wychowuje.

Jaką rolę odgrywa szkoła w życiu dziecka z niepełnosprawnością?

„ Szkoła jest ogromnym wsparciem zarówno dla dziecka, jak i dla jego rodziców. Dzięki temu, że miałem możliwość uczęszczania do szkoły masowej, nawiązałem cenne kontakty z kolegami i koleżankami”.

„Miałem możliwość pełnej integracji ze światem osób pełnosprawnych. Dzięki szkole mogę teraz pogłębiać swoją wiedzę, studiując teologię na V roku i pedagogikę specjalną na I roku”.

„Jeśli chodzi o problemy wychowawcze, jakie sprawiałem nauczycielom, to śmiało mogę powiedzieć, że były one identyczne jak te, które były udziałem moich kolegów. Niejednokrotnie razem wygłupialiśmy się, żartowaliśmy czy przeszkadzaliśmy w lekcjach, jak wszystkie dzieci na świecie”.

Defaworyzacja społeczna osób z niepełnosprawnością intelektualną

Definicja upośledzenia umysłowego (wg R.Hebera)

Przez **niedorozwój umysłowy** rozumie się niższą od przeciętnej ogólną sprawność intelektualną, która powstała w okresie rozwojowym i jest związana z jednym lub więcej zaburzeniami w zakresie dojrzewania, uczenia się, i społecznego przystosowania.

Grupy czynników etiologicznych wywołujących upośledzenie umysłowe

Genetyczne:

- spowodowane przez nieprawidłowości genowe (np. stwardnienie guzowate, zwyrodnienie mózgowo - płamkowe, maszkaronizm, matoleństwo);
- spowodowane przez aberracje chromosomalne (np.. Zespół Downa - trisomia chromosomu 21, zespół Turnera, zespół kociego krzyku, zespół Pataua - trisomia chromosomu 13 i inne).

Egzogenne (zewnętrzne):

- -zatrucia, infekcje, urazy (okres rozwoju płodowego, okołoporodowy lub po urodzeniu)

Składniki upośledzenia umysłowego

- **organiczny** – dotyczy on zaburzeń i uszkodzeń w budowie i fizjologii układu nerwowego;
- **psychologiczny** – dotyczy obniżenia sprawności intelektualnej i jego różnych konsekwencji dla psychicznego funkcjonowania jednostki;
- **społeczny** – obejmuje szczególne uwarunkowania roli społecznej osoby upośledzonej.

Klasyfikacja stopni upośledzenia umysłowego w zależności od jego stopnia

Stopień upośledzenia	iloraz inteligencji
Lekkie	50-55 do około 70
Umiarkowane	35-40 do 50-55
Znaczne	20-35 do 35-40
Głębokie	poniżej 20 lub 25

Najliczniejszą grupę stanowią jednostki z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim (ok. 80%).

- Charakteryzują się one najłagodniejszą formą niedorozwoju umysłowego. Ten stopień upośledzenia jest trudny do scharakteryzowania, gdyż defekty intelektualne nie są tak widoczne jak u osób z niepełnosprawnością w stopniu umiarkowanym i znacznym.
- Dzieci z niepełnosprawnością w stopniu lekkim **na ogół nie różnią się** pod względem wyglądu zewnętrznego i rozwoju fizycznego od swoich rówieśników w normie intelektualnej.
- Różnice można dostrzec dopiero po głębszej analizie i wnikliwym poznaniu. Zauważa się wtedy **osłabienie** zwłaszcza w trzech podstawowych obszarach funkcjonowania, tj. w myśleniu, mowie i motoryce.

TYPOWE OBJAWY NIEPEŁNOSPRAWNOŚCI UMYSŁOWEJ W STOPNIU LEKKIM:

MYŚLENIE:

- schematyzm myślenia i obniżony krytycyzm;
- problemy z porównywaniem, dostrzeganiem różnic i podobieństw, związków pomiędzy zjawiskami i przedmiotami,
- trudności w przeprowadzaniu operacji logicznych, analizy, syntezy. (dzieci z trudem chwytają istotę jakiegoś zdarzenia, przy opowiadaniu czy oglądaniu filmu gubią „wątek„),
- trudności w przyswajaniu pojęć abstrakcyjnych (trudności w wydawaniu sądów i wyciąganiu wniosków),
- problemy z dokonywaniem wyboru, wyrażaniem swoich myśli i rozumieniem wypowiedzi innych osób,
- niedokładność rozumienia jest powodem nietrwałego pamiętania wyuczonego materiału,
- są mało pomysłowe, myślowo bierne, nie wykazują zainteresowań poznawczych.

SPOSTRZEGANIE:

- wolniejsze tempo i wąski zakres spostrzegania niż u dzieci w normie

UWAGA:

- obok uwagi mimowolnej występuje także uwaga dowolna (jej trwałość a także podzielność wzrasta w wyniku nauczania),

- trudności w wykonywaniu zadań wymagających zwracania uwagi na kilka czynności jednocześnie.

PAMIĘĆ:

- pamięć logiczna bardzo słaba (pod tym względem istnieją największe różnice między nimi a dziećmi w normie intelektualnej),
- stosunkowo dobra pamięć mechaniczną (konieczne są częste reprodukcje wiedzy oraz posługiwanie się konkretnym przykładem. Niezwykle pomocne są wizualne środki dydaktyczne, które pomagają zobaczyć poznawaną treść).

MOWA:

- ubogie słownictwo i trudności w uzewnętrznianiu swoich myśli (szczególnie wówczas, gdy treść wypowiedzi dziecka jest oderwana od społecznego kontekstu, gdy nie dotyczy codziennych doświadczeń dziecka).

MOTORYKA (koordynacja wzrokowo - ruchowa):

- zaburzenia w zakresie globalnej motoryki, ale przede wszystkim koordynacji zmysłowo – ruchowej.
- dwa rodzaje zaburzeń: hiperaktywność i dyspraksja.
- **Hiperaktywność** to zespół trwałego niepokoju i nieuwagi.
- Dzieci hiperaktywne są niespokojne, mają trudności w kontrolowaniu swojego zachowania, szczególnie w sytuacjach siedzenia, stania, jedzenia itp.
- można na dziecko oddziaływać wychowawczo przez spokojne, dobrze „zorganizowane” zachowanie w obecności dziecka, wzmacnianie jego uwagi - nagradzanie czynności wykonanych w skupieniu, gry i zabawy ćwiczące uwagę, słuchanie audycji radiowych, uczestniczenie w koncertach itp.
- **Dyspraksja (niezdarność)** polega na nieprawidłowym „planowaniu” ruchów, braku koordynacji między nimi.
- Dzieci z dyspraksją nie wyczuwają dobrze swojego ciała, nie wyczuwają dobrze nacisku dłoni, często niszczą delikatne przedmioty i zabawki. Mają trudności w ubieraniu się, szczególnie zapinaniu guzików i wiązaniu sznurowadeł, męczą się i szybko stają się sfrustrowane. Przedmioty szkolne utrzymywane są w nieładzie, nadmiernie szybko niszczone. Trudności, jakie dzieci z dyspraksją mają z własnym ciałem, powodują ich łatwe

OSOBY NIEPEŁNOSPRAWNE W STOPNIU UMIARKOWANYM

Dysfunkcje w zakresie struktur poznawczych:

- **Mowa** opóźniona, występuje dopiero w 5 r. ż., ograniczona do małej liczby słów lub prostych zdań, które spełniają funkcje komunikacyjne. Możliwy kontakt werbalny. Ubogi zasób słownictwa.

- **Pamięć** - bardziej zaburzona niż w stopniu lekkim są pamięć świeża i trwała, a także pamięć mechaniczna i logiczna. Częściej niż u osób z upośledzeniem stopnia lekkiego występują zmyślenia. Jako dorosła osoba upośledzona zapamiętuje po 1-razowym usłyszeniu 5 cyfr, zdanie złożone z 16 - 18 sylab i krótkie opowiadanie.
- **Uwaga** - dominacja uwagi mimowolnej, którą przyciąga silny, niezwykły bodziec. Przy systematycznej pracy można rozwinąć uwagę dowolną.
- **Myślenie** ma charakter konkretno - obrazowy, myślenie przedoperacyjne.

Dojrzałość umysłowa - na poziomie 8 - letniego dziecka

Dojrzałość społeczna - na poziomie 10 - letniego dziecka

OSOBY NIEPEŁNOSPRAWNE W STOPNIU ZNA CZNYM

Dysfunkcje w zakresie struktur poznawczych:

- **Mowa** - rozumieją mowę i proste, codzienne polecenia. Mowa czynna nie występuje albo jest ograniczona, a funkcje komunikacyjne są słabo wykształcone. Występują dyslalie. Porozumiewanie się z otoczeniem za pomocą prostych 4, 5, 6 wyrazowych zdań. Zasób słów ubogi.
- **Pamięć** - osoby dorosłe potrafią po 1 - razowym usłyszeniu powtórzyć z pamięci zdanie składające się z 12 sylab i 4 cyfry. Pamięć tylko mechaniczna.
- **Uwaga** mimowolna na przedmiotach i czynnościach budzących dużą ciekawość. Brak uwagi dowolnej, trwałość uwagi mimowolnej mała.
- **Myślenie** konkretno - obrazowe. Dostrzeganie podobieństw i różnic pomiędzy 2 przedmiotami a nie między pojęciami. Porównywanie 2 przedmiotów co do wielkości, pod względem estetycznym. Definiowanie pojęć przez użytek: np. "łyżka do jedzenia", "klucz do zamka". Rozpoznawanie kształtów geometrycznych.

Dojrzałość umysłowa - na poziomie dziecka 5-6 - letniego

Dojrzałość społeczna - na poziomie dziecka 7-8 – letniego

OSOBY NIEPEŁNOSPRAWNE W STOPNIU GŁĘBOKIM

Dysfunkcje w zakresie struktur poznawczych:

- **Mowa** - nie wykształca się, zatrzymuje się na etapie wokalizacji i gaworzenia. Mogą nauczyć się swego imienia, lecz nie odnoszą go do siebie, na zawołanie nie reagują.
- **Pamięć** - uwaga mimowolna bardzo słaba.
- **Uwaga** - minimalna bądź brak nawet pamięci mechanicznej.
- **Myślenie** - brak oznak myślenia - zachowanie sprowadza się do bezpośrednich reakcji często nieadekwatnych na przypadkowe bodźce.

Dojrzałość umysłowa - na poziomie 3 - letniego dziecka

Dojrzałość społeczna - na poziomie 4 - letniego dziecka

IX. DZIAŁANIA PRAKTYCZNE – TUTORING, SURVIVAL

METODA TUTORINGU

Tutoring rozumiemy jako zaplanowany proces rozwoju, który następuje w indywidualnej, wspierającej relacji z drugą osobą – tutorem.

Tutoring to towarzyszenie człowiekowi w rozwoju

Idąc swoją drogą, młody człowiek „spotyka” tutora.

Przystaje na chwilę, by zobaczyć drogę za sobą i drogę przed sobą, by przyrzeć się miejscu, w którym się znalazł, zobaczyć, co już umie, a czego jeszcze powinien się nauczyć

I podejmuje dalszą wędrówkę już bardziej świadomie.

Cele tutoringu:

- * **pełne wykorzystanie potencjału dziecka** – dzięki relacji z tutorem dziecko zyskuje lub rozwija kompetencje, poszerza możliwości działania w swojej społeczności, staje się świadome własnych talentów i pełniej je wykorzystuje.
- * **samodzielność w rozwijaniu się i w samokształceniu** - w ramach relacji tutorskiej dziecko zyskuje doświadczenie w zakresie planowania i świadomego kształtowania swojego rozwoju.

Jak w praktyce stosujemy metodę tutoringu?

Co należy zrobić podczas pierwszego spotkania?

- 1. Stworzyć podstawy do zbudowania dobrej relacji.** Poznać się, zacząć wzmacniać poczucie bezpieczeństwa, akceptacji zaufania i autorytetu oraz wzajemną ciekawość.
- 2. Uczynić sytuację jasną, bezpieczną i przewidywalną** – przedstawić wychowankowi na czym polega rola tutora, czego może się spodziewać.
- 3. Poznać wstępne oczekiwania wychowanka** wobec tak określonej współpracy, zacząć tworzyć zaangażowanie i motywację do niej.
- 4. Uzgodnić wstępnie zasady współpracy, sposób kontaktowania się, umówić kolejne spotkania.**

Zadania tutora w wykorzystaniu narzędzi zmiany

Kluczowym zadaniem tutora jest zbudowanie w relacji z wychowankiem poczucia bezpieczeństwa, zaufania i przekonania, że ma on w osobie tutora sojusznika, osobę, która może pomóc mu wyzwolić energię do zmiany.

1. Tutor zadaje wychowankowi pytania:

- co zmienisz w sobie i w swoim otoczeniu?
- w jaki sposób wprowadzisz w życie zdobyte wiadomości i umiejętności?
- w jaki sposób zastosujesz pomysły, które cię u innych zainspirowały?

2. Dzieli się z wychowankiem własnymi doświadczeniami, zarówno tymi związanymi z działaniem społecznym, jak i z osobistym rozwojem.

3. Inspiruje pokazując inne rozwiązania, sięgając do doświadczeń innych.

SURVIVAL – szkoła przetrwania

czyli umiejętność radzenia sobie w zaskakujących sytuacjach takich jak wypadki i katastrofy, zagubienia (np. w śnieżycy w górach), utknięcia (np. w lesie lub grocie) albo też o nagłą chorobę

Survival łączy informacje z rozmaitych dziedzin wiedzy:

- geografii,
- meteorologii,
- biologii,
- psychofizjologii,
- medycyny i medycyny naturalnej,
- ratownictwa,
- fizyki,
- chemii,
- materiałoznawstwa
- traperki oraz innych.

Odmiany survivalu:

- Leśny inaczej „zielony” - symbolizuje idee poszukiwania związku człowieka z naturą;
- Miejski – traktowany jako wyzwanie rzucone cywilizacji, swoista próba udowodnienia, że da się przeżyć w mieście w roli bezrobotnego czy bezdomnego.
- Cywilny i militarny – obie odmiany odwołują się do najnowocześniejszych technik albo kombinacji zachowań i możliwości na wzór ludzi pierwotnych. Sposób nie jest istotny – liczy się cel - poradzić sobie w trudnej sytuacji

Survival

- jest odskocznią od codzienności;
- dostarcza adrenalinowych wrażeń i pozwala na bliski kontakt z naturą;
- pokazuje, w jaki sposób pokonać trudności w dżungli życia, w firmie, zakładzie pracy, szkole;
- odwołuje się do idei harcerstwa.

Ale survival to nie tylko sztuka przetrwania. To coś więcej. Polując na mniej lub bardziej grubego zwierza wzorem Robinsona albo wcielając się w rolę bezdomnego (w przypadku survivalu miejskiego), ludzie niemal zapominają o całym dotychczasowym życiu.

Niespotykane sytuacje, jakie stają się ich udziałem, nie pozwalają ani na chwilę dekoncentracji, jakiegokolwiek wspomnienia, rozważanie problemów czy snucie planów.

Jest tylko tu i teraz. A to, paradoksalnie, mimo stresu związanego z koniecznością dania sobie rady – odpręża i wyluzowuje.

Na powrót stają niejako się czystą kartką tak, jakby przeszli jakiś **niezwykły seans terapeutyczny**.

To oczyszczenie sprawia, że łatwiej stawiają czoło problemom, gdy wracają do zwykłego życia”.

Literatura:

1. „W poszukiwaniu metody kształcenia liderów”, Program Polsko-Amerykańskiej Fundacji Wolności realizowany przez Stowarzyszenie Szkoła Liderów
2. Barnes K. (2005), *Wywieranie wpływu. Ćwiczenia*, Gdańsk.
3. Bee H., *Psychologia rozwoju człowieka*, Poznań 2004.
4. Bogdanowicz M., *Realność dysleksji – historia badań, terminologia*, [w:] St. Grabias (red.), *Zaburzenia mowy*, t. 1, Lublin, 2001.
5. Bogdanowicz M., *Ryzyko dysleksji. Problem i diagnozowanie*, Gdańsk 2002.
6. Branden N., *6 filarów poczucia własnej wartości*, Łódź 1998.
7. Brett D., *Bajki, które leczą*. Gdańsk 2005.
8. Bugajski M., *Język w komunikowaniu*, PWN, Warszawa 2006.
9. Chrzanowska B., Świąćicka J., *Oswoić ADHD: przewodnik dla rodziców i nauczycieli dzieci nadpobudliwych psychoruchowo*, Warszawa 2006.
10. Danilewska J., *Agresja u dzieci. Szkoła porozumienia*, Warszawa 2002.
11. Ernst K., *Szkolne gry uczniów*, WSIP, Warszawa 2003.
12. Fanning P., MacKay M., *Poczucie wartości własnej*, Poznań 2004.
13. Firlit-Fesnak G., Szyłko-Skoczny M. (red.), *Polityka społeczna*, PWSN, Warszawa 2008.
14. Frieske, K.W., Poławski, P., *Opieka i kontrola. Instytucje wobec problemów społecznych*, Seria Biblioteka Pracy Socjalnej, Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”, Katowice 1999.
15. Gazon J., *Ani bezrobocie, ani opieka społeczna*, Warszawa, 2008.
16. Glenn R. Schiraldi J., *Jak zwiększyć poczucie własnej wartości? Trening*, Gliwice 2007.
17. Goldstein A.P., Glick B., Gibbs J.C., *ART. Program Zastępowania Agresji*, Warszawa 2004.
18. Gorajewska D. (red.), *Wsparcie dziecka z niepełnosprawnością w rodzinie i w szkole*, Seria: Biblioteczka Przyjaciół Integracji, APS, Warszawa, 2008.
19. Hennessy E., Guerin S., *Przemoc i prześladowanie w szkole. Skuteczne przeciwdziałanie agresji wśród młodzieży*, Gdańsk 2008.
20. Hirszel K., Szczepanik R., Zbonikowski A., Modrzejewska D., (red.), *Psychospołeczne uwarunkowania defaworyzacji dzieci i młodzieży*, Warszawa 2010.
21. Jarosz E. (2001), *Wybrane problemy diagnozowania pedagogicznego*, Katowice.
22. Jarosz E., Wysocka E., *Diagnoza psychopedagogiczna – podstawowe problemy i rozwiązania*, Warszawa 2006.
23. Konopczyński M., *Metody twórczej resocjalizacji*, PWN, Warszawa 2006.
24. Kukła D., Bednarczyk Ł. (red.), *Poradnictwo zawodowe dla osób z grupy szczególnego ryzyka. Wybrane aspekty*. Warszawa 2010.
25. Kukła D., Bednarczyk Ł. (red.), *Poradnictwo zawodowe dla osób z grupy szczególnego ryzyka - wybrane aspekty*, Warszawa 2010.
26. Kwiatkowski E., *Bezrobocie. Podstawy teoretyczne*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2002.
27. Kwiatkowski S. M., *Kształcenie zawodowe : wyzwania, priorytety, standardy*, Warszawa 2008.
28. Nowak B.M., *Rodzina w kryzysie. Studium resocjalizacyjne*, PWN. Warszawa 2011.
29. Nycz E. (red.): *Niepełnosprawni czy sprawni inaczej - partnerstwo zamiast wykluczenia społecznego*. Kędzierzyn-Koźle 2003.
30. Oatley K., Jenkins J.M., *Zrozumieć emocje*, Warszawa 2003.
31. Paszkowska-Rogacz A., *Doradztwo zawodowe - wybrane metody badań*, Warszawa 2009.

32. Pawlak P., *Program profilaktyczno-terapeutyczny dla dzieci z zespołem nadpobudliwości psychoruchowej*, Kraków 2006.
33. Piłat-Borcuch M., Wcisło-Gajewska I., *Przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu chorych po zabiegach kardiochirurgicznych*, [w:] red. D. Kukła, Łukasz B. (red.), *Poradnictwo zawodowe dla osób z grupy szczególnego ryzyka - wybrane aspekty*, Warszawa 2010.
34. Pluta T., *Profilaktyczno – wychowawczy program przeciwdziałania agresji u dzieci w młodszym wieku szkolnym*, Kraków 2011.
35. Pufal – Struzik I., *Agresja i przemoc w szkole. Przyczyny, rozpoznawanie, zapobieganie*, Warszawa, 2007.
36. Pytka L., *Pedagogika resocjalizacyjna*, Wyd. APS, Warszawa 2005.
37. R. Lister (2007), *Bieda*, Wyd. Sic! a. c., Warszawa.
38. R. Szarfenberg (2007). *Ubóstwo, marginalność i wykluczenie społeczne*, [w:] G. Firlit-Fesnak, M. Szyłko-Skoczny (red.), *Polityka społeczna*, PWN, Warszawa.
39. Retter H., *Komunikacja codzienna w pedagogice*, GWP, Gdańsk 2005.
40. Rudek I., *Znaczenie edukacji prozdrowotnej w profilaktyce otyłości u dzieci i jej wpływ na dalsze funkcjonowanie społeczne*, [w:] Kowalski M., Olczak A. (red.), *Edukacja w przebiegu życia - od dzieciństwa do starości*, Impuls, Kraków 2010.
41. S. Wegscheider-Cruse, *Poczucie własnej wartości. Jak pokochać siebie*, Gdańsk 2002.
42. Sarzyńska E., *Doradca zawodowy w środowisku bezrobotnych*, Lublin 2007.
43. Schaffer H.R., *Psychologia rozwojowa. Podstawowe pojęcia*, Wyd. UJ, Kraków 2010.
44. Siegel D.J., *Rozwój umysłu. Jak stajemy się tym, kim jesteśmy*, Wyd. UJ, Kraków 2009.
45. Steward J., *Jak radzić sobie ze złością. Treningi dla nastolatków*, Warszawa 2010.
46. Szarfenberg R., *Krytyka i afirmacja polityki społecznej*, Warszawa 2008.
47. Szarfenberg R., Żołędowski C., Theiss M. (red.) *Ubóstwo i wykluczenie społeczne - perspektywa poznawcza*, Warszawa 2010
48. Szumski G.: *Integracyjne kształcenie niepełnosprawnych*. Warszawa 2006.
49. Taylor M., *Rozwój poznania społecznego z perspektywy teorii umysłu*, [w:] B. Bokus, G.W. Shugar (red.), *Psychologia języka dziecka*, GWP, Gdańsk 2007.
50. Urban B., *Zaburzenia w zachowaniu i przestępczość młodzieży*, Wyd. UJ, Kraków 2000.
51. Urban B., *Zachowania dewiacyjne młodzieży w interakcjach rówieśniczych*, Wyd. UJ, Kraków 2005.
52. Virtue D., *Dzieci Indygo - opieka i wsparcie*, Białystok 2007.
53. Wood D., *Jak dzieci uczą się i myślą*, Wyd. UJ, Kraków 2006.
54. Woynarowska B., *Otyłość*, [w:] Woynarowska B. (red.), *Uczniowie z chorobami przewlekłymi jak wspierać ich rozwój, zdrowie i edukację*, PWN, Warszawa 2010.
55. Wyczesany J. , *Pedagogika upośledzonych umysłowo*, Kraków 2004.
56. Wysocka E., *Doświadczenie życia w młodości – problemy, kryzysy i strategie ich rozwiązywania*, Wyd. UŚ, Katowice 2009.

Netografia:

www.liderzy.pl

www.siecrownosci.gov.pl